

**Akdeniz Eren**

Kıdemli Öğretim Görevlisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi  
(Kazakistan, Türkistan) e-posta: [eren.akdeniz@ayu.edu.kz](mailto:eren.akdeniz@ayu.edu.kz)

**Avaroğulları Muhammet**

PhD, Doçent, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi  
(Türkiye, Muğla) e-posta: [muhammet@mu.edu.tr](mailto:muhammet@mu.edu.tr)

**“KAZAK” GAZETESİNİN TÜRKİYE TARİHİNE İLİŞKİN VERİLERİNİN  
EĞİTİM SÜRECİ İÇİN SEÇİM YÖNTEMİ**

**Özet**

Bu makalede, “Kazak” gazetesinin Türkiye tarihine ilişkin yazılarının, yükseköğretim sürecine dâhil edilmek üzere seçilmesi meselesi, araştırma konusu olarak ele alınmaktadır. Gazetede yayımlanan haber niteliğindeki metinler, tesadüfî bir bilgi yığını olarak değil XX. yüzyılın başlarındaki Kazak toplumu tarihine ilişkin bir kaynak külliyatı olarak değerlendirilmeyi gerekli kılmaktadır. XX. yüzyılın başlarında yayımlanan bu millî yayın organının Türkiye’ye ilişkin yayınları, günümüzde tarihî kaynak olarak özel bir önem taşımaktadır. Söz konusu veri külliyatının eğitim sürecine dâhil edilmesine yönelik yöntemin en önemli şartlarından biri, içerik ve tür bakımından çeşitlilik gösteren verilerin içerik, sunduğu bilgiler ve onların uygulamadaki önemleri dikkate alınarak seçilmesidir. Böyle bir yaklaşım, Kazakistan’daki eğitim kurumlarında Türkiye tarihi öğretiminin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca araştırmada, seçilen materyallerin eğitim sürecinde kullanılmasına ilişkin yöntemler de sistemleştirilmektedir. İncelemeye alınan materyallerin büyük bir kısmı gazetenin “Dış Haberler”, “Savaş” ve “Gazetelerden” bölümlerinde yayımlanmıştır. Araştırmanın kaynakstal külliyatı, “Kazak” gazetesinin 1913-1918 yıllarındaki bütün sayılarını değil Birinci Dünya Savaşı’nın belirleyici döneminde Osmanlı İmparatorluğu’na ilişkin yayımlanan seçilmiş metinleri kapsamaktadır. Bu nedenle araştırmanın sonuçları, söz konusu kronolojik ve metinsel sınırlılıklar çerçevesinde ortaya konulmaktadır. Araştırmada ayrıca Kazakistanlı ve Türkiyeli yöntem bilimcilerin çalışmaları da incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** “Kazak” gazetesi; Türkiye tarihi; tarihî veri; tarih öğretimi yöntemi; tarihsel düşünme; Kazak-Türk ilişkileri; yayınlar.

**Акдениз Эрен**

Аға оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті  
(Қазақстан, Түркістан қ.) e-mail: [eren.akdeniz@ayu.edu.kz](mailto:eren.akdeniz@ayu.edu.kz)

**Авароғұллары Мұхаммет**

PhD, доцент, Мугла Сыткы Кочман университеті  
(Түркия Республикасы) e-mail: [muhammet@mu.edu.tr](mailto:muhammet@mu.edu.tr)

**«ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНІҢ ТҮРКИЯ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ ДЕРЕКТЕРІН ОҚУ  
ҮДЕРІСІНЕ ІРІКТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ**

**Аңдатпа**

Мақалада «Қазақ» газетінің Түркия тарихына қатысты жарияланымдарын жоғары мектептің оқу үдерісіне енгізуге іріктеу мәселесі зерттеу нысаны ретінде арнайы қарастырылады. Басылымдағы жарияланған хабарламалық мәтіндер кездейсоқ жиынтық емес, XX ғасыр басындағы қазақ қоғамы тарихының деректік кешені ретінде қарастыруды қажет етеді. XX ғасырдың бас кезінде жарық көрген ұлттық басылымның Түркияға

қатысты жарияланымдары қазіргі кезде тарихи дереккөз ретінде ерекше маңызға ие болып отыр. Осы деректер корпусын оқу үдерісіне енгізудің әдістемесіндегі ең басты шарттардың бірі – мазмұны, жанры әртүрлі деректерді мазмұнына, ұсынатын мәліметтеріне, олардың қолданбалық маңызына қарай іріктеу қазақстандық оқу орындарында Түркия тарихын оқытуды жетілдіретін болады. Зерттеуде сонымен бірге іріктелген материалдарды оқу үдерісінде қолданудың әдістері жүйеленеді. Талдау нысанына алған материалдардың негізгі бөлігі «Сыртқы хабарлар», «Соғыс», «Газеттерден» айдарларында жарияланған. Деректік корпус «Қазақ» газетінің 1913–1918 жылдардағы толық сандарын емес, Бірінші дүниежүзілік соғыстың шешуші кезеңіндегі Осман империясына қатысты іріктелген мәтіндерді қамтиды. Сондықтан зерттеу қорытындылары осы хронологиялық және мәтіндік шектеу шеңберінде тұжырымдалады. Зерттеуде қазақстандық және түркиялық әдіскер-ғалымдардың еңбектері талданады.

**Кілт сөздер:** «Қазақ» газеті; Түркия тарихы; тарихи дерек; тарихты оқыту әдістемесі; тарихи ойлау; қазақ-түрік байланыстары; басылымдар.

**Akdeniz Eren**

Senior Lecturer, Khoja Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University  
(Turkistan, Kazakhstan) e-mail: [eren.akdeniz@ayu.edu.kz](mailto:eren.akdeniz@ayu.edu.kz)

**Avaroğulları Muhammet**

PhD, Associate Professor, Muğla Sıtkı Koçman University (Republic of Türkiye)  
E-mail: [muhammet@mu.edu.tr](mailto:muhammet@mu.edu.tr)

**METHODOLOGY FOR SELECTING MATERIALS FROM THE “QAZAQ”  
NEWSPAPER ON THE HISTORY OF TURKEY FOR USE IN THE EDUCATIONAL  
PROCESS**

**Abstract**

This article specifically examines the issue of selecting publications from the «Qazaq» newspaper regarding the history of Turkey for integration into the higher education curriculum. The informational texts published in this periodical do not constitute a random collection; rather, they require consideration as a documentary corpus reflecting the history of Kazakh society in the early 20th century. Publications concerning Turkey that appeared in this national newspaper during that era have acquired significant importance as historical sources today. A key requirement for the methodology of incorporating this body of data into the educational process is the selection of materials - diverse in content and genre - based on their subject matter, the information they provide, and their practical relevance; such an approach will enhance the teaching of Turkish history in educational institutions across Kazakhstan. The study also systematizes methods for utilizing the selected materials within the educational process. The majority of the materials analyzed were published under headings such as «Foreign News», «War», and «From Newspapers». The documentary corpus comprises selected texts from the «Qazaq» newspaper concerning the Ottoman Empire during the pivotal period of the First World War, rather than the complete run of issues from 1913 to 1918. Consequently, the research findings are formulated within these chronological and textual parameters. The study analyzes the works of scholars and specialists in teaching methodology from both Kazakhstan and Turkey.

**Keywords:** «Qazaq» newspaper; history of Turkey; historical source; history teaching methodology; historical thinking; Kazakh-Turkish relations; publications.

**Акдениз Эрен**

Старший преподаватель Международного казахско-турецкого университета имени  
Ходжи Ахмеда Ясави (г. Туркестан, Казахстан),

**Аварогуллары Мухаммет**

PhD, доцент университета Мугла Сыткы Кочмана  
(Турецкая Республика), e-mail: [muhammet@mu.edu.tr](mailto:muhammet@mu.edu.tr)

**МЕТОДИКА ОТБОРА МАТЕРИАЛОВ ГАЗЕТЫ «КАЗАХ» ПО ИСТОРИИ  
ТУРЦИИ ДЛЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ**

**Аннотация**

В статье рассматривается вопрос отбора публикаций казахстанской газеты по истории Турции для включения в образовательный процесс высшего образования в качестве объекта исследования. Опубликованные в издании тексты сообщений представляют собой не случайную подборку, а должны рассматриваться как информационный комплекс по истории казахстанского общества начала XX века. В настоящее время особое значение как исторические источники имеют публикации национального издания о Турции, издававшиеся в начале XX века. Одним из главных условий методологии внедрения этого информационного корпуса в образовательный процесс является отбор данных различного содержания, жанра, на основе их содержания, представленной информации и практической значимости, что позволит улучшить преподавание истории Турции в казахстанских учебных заведениях. В исследовании также систематизированы методы использования отобранных материалов в образовательном процессе. Основная часть материалов, включенных в объект исследования, была опубликована в разделах «Зарубежные новости», «Война», «Из газет». Корпус данных не включает все выпуски казахской газеты с 1913 по 1918 год, а представляет собой отдельные тексты, относящиеся к Османской империи в решающий период Первой мировой войны. Поэтому выводы исследования сформулированы в рамках этого хронологического и текстового ограничения. В исследовании анализируются работы казахских и турецких методологов.

**Ключевые слова:** казахская газета; турецкая история; исторический источник; методика преподавания истории; историческое мышление; казахско-турецкие отношения; издания.

**Giriş**

Araştırma konusunun güncelliği, Türkiye konusunun Kazak millî basınındaki yerini belirlemesinden kaynaklanmaktadır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nde yaşanan kriz, Jön Türkler hareketi, Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücade, Ankara Hükümeti'nin kurulması, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ve Cumhuriyetin ilk reformları Kazak okuyuculara yönelik olarak, söz konusu yayın organlarında düzenli biçimde yayımlanmıştır. Bu yayınlar, Rus İmparatorluğu'nda ve daha sonra Sovyet coğrafyasında yaşayan Kazak toplumunun kendine özgü siyasal tecrübeleriyle birleşerek millî uyanış, devletçilik, eğitim, laiklik, toplumsal hareketler ve uluslararası iş birliği meselelerinin anlaşılması için karşılaştırmalı bir zemin oluşturmuştur. Bu özellik, Türkiye tarihinin Kazak toplumunun dış dünyayı algılama tarihi ve millî toplumsal düşüncenin evrimiyle ilişkilendirilerek okutulmasına imkân sağlayacaktır.

Yükseköğretim içeriğinin araştırılması, sonuç odaklı bir yenilenme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti'nde Yükseköğretim ve Bilimin Geliştirilmesine İlişkin 2023-2029 Konsepti, yükseköğretimin kalitesinin artırılmasını, bilimsel araştırmaların eğitim süreciyle bütünleştirilmesini, dijital ve uluslararası eğitim alanının genişletilmesini stratejik yönelimler olarak belirlemiştir. Araştırma konusunun devlet düzeyindeki önemi ise tarihî bilincin bilimsel nesnellik ilkesi doğrultusunda ele alınmasıyla ilişkilidir. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kasım-Jomart Tokayev, 2026 yılında düzenlenen uluslararası bir sempozyumda “tarihi adil ve siyasal bakımdan tarafsız bir şekilde değerlendirmenin önemli”

olduğunu vurgulamış; ayrıca tarihi, halkları birbirine bağlayan bir “altın köprü” olarak değerlendirmek gerektiğini ifade etmiştir [1]. Bu yaklaşım, araştırmanın metodolojik tutumunu belirlemektedir. Buna göre, Kazak millî basınındaki Türkiye imgesini yalnızca millî yakınlık duygusuyla açıklamak ve onu Sovyetlere bir özgü ideolojik bir kalıp çerçevesinde tek taraflı reddetmek yeterli değildir. Konunun bilimsel çerçevesini ortaya koymanın temel amacı, “Kazak” gazetesinin Türkiye tarihine ilişkin verilerini eğitim sürecine dâhil edilmek üzere seçmenin yöntemini oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda, verileri seçmenin yöntemini belirleme, toplanan verileri eğitim sürecine dâhil etme ve onları öğrencilerin tarih algısını yenilemede kullanmanın yollarını araştırma görevleri belirlenmiştir. Araştırmanın metodolojik temelinde kaynak biliminin ilkeleri esas alınmıştır. Araştırma sonucunda, 1913-1918 yılları arasındaki millî yayın organının Türkiye tarihine ilişkin yayınladığı materyaller sistemleştirilmiş ve materyallerin içerdiği bilgilerini eğitim sürecine dâhil etmenin yönetsel modelleri oluşturulmuştur.

### **Tartışma**

Kazak millî basınının ortaya çıkışını, dönemlerini ve onun toplumsal işlevlerini sistemleştiren B. Kencejaye’v’in araştırmaları, Sovyet tarih yazımının yaklaşımları doğrultusunda yürütülmüş olmakla birlikte, millî gazetecilik tarihini kronolojik ve fikrî açıdan sınıflandırmış, araştırma yöntemlerinin şekillenmesine katkı sağlamış ve bağımsızlık döneminde yeni verilerle ve millî hareket tarihi ekseninde gerçekleştirilen araştırmalara yön vermiştir [2, 36]. K. Atabayev’in çalışmaları ise süreli yayınların Kazakistan tarihinin kaynakları olarak ele alınmasına yönelik özel bir kuramsal temel oluşturmuştur [3, 74]. Araştırmacının geliştirdiği yaklaşımlar, tez çalışması kapsamında “Kazak” ve “Ak Jol” gazetelerindeki Türkiye’ye ilişkin haberlerin tarihî kaynak olarak incelenmesinde kullanılmıştır.

“Kazak” ve daha sonraki “Ak Jol” gazetelerindeki Türkiye meselelerini özel olarak inceleyen K. Bazarbayev, E. Akdeniz ve M. Keleş [4, 131] millî basının “Dış Haberler” bölümünün, Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasal durumunu, Kazak okuyucularına hızlı bir biçimde ulaştırdığını belirtmektedir. B. Temirhanov’un araştırmasında [5, 127-136] da 1913-1918 yıllarındaki “Kazak” gazetesi, Osmanlı Devleti’nin son dönemine ilişkin zengin bilgiler içeren bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu çalışmalarda gazete materyallerinin tarihî kaynak olarak eğitim sistemini dâhil edilmesi meselesi ayrıntılı biçimde ele alınmamıştır. Bu bakımdan, “Kazak” gazetesindeki metinlerin tematik olarak seçilmesi ve onların tarihî kaynakların diğer gruplarıyla karşılaştırmalı olarak kullanılması, tez çalışmasının yönetsel yeniliğini oluşturmaktadır.

### **Bulgular**

Genel olarak “Kazak” gazetesindeki Türkiye’ye ilişkin materyalleri içerik bakımından birbiriyle bağlantılı dört gruba ayırarak inceliyoruz:

- Siyasal-kültürel ve enformasyon ilişkileri;
- Osmanlı İmparatorluğu’ndaki toplumsal-siyasal durum;
- Devletin uluslararası ilişkileri ve savaş diplomasisi;
- Kazaklar ile Türklerin kültürel ve manevi yakınlığını yansıtan metinler (Çalışmada kullanılan “Kazaklar ile Türkler, Kazak-Türk ilişkileri” gibi ifadeler, modern bir tanımla şeklinde algılanmalıdır.).

Bu sınıflandırmanın koşul bir sınıflandırma olduğu unutulmamalıdır. Örneğin, Berlin-İstanbul treni hakkındaki haber uluslararası birliğe, askerî lojistiğe ve siyasal ilişkilere ilişkin bir kaynak niteliği taşıırken, Enver Paşa ile ilgili deneme yazısı Kazak okuyucusuna sunulan bir Türk emektarının kültürel imgesini göstermektedir. Bu nedenle eğitim sürecinde her bir metni tek bir konuyla sınırlandırmak yerine, metnin çok katmanlı anlamını ortaya çıkarmak daha verimli olacaktır. Bu doğrultuda, gazetenin Türkiye’ye ilişkin verilerinin tematik olarak seçilmesine yönelik matris, tablo hâlinde sunulmaktadır.

**Tablo 1. “Kazak” gazetesinin Türkiye’ye ilişkin verilerini tematik olarak seçme matrisi**

| <b>Veri grubu</b>                                 | <b>Başlıca materyaller</b>                                                                                                                                                          | <b>Tarihî-kaynaksal potansiyel</b>                                                                                   | <b>Üniversite düzeyindeki öğrenme etkinliği</b>                                                              |
|---------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Siyasal-kültürel ve enformasyon ilişkileri</b> | №164: Berlin-İstanbul treni, diplomatik karşı tedbirler; №165: Enver Paşa imgesi; №205: Almanya’nın İslam siyasetine yönelik eleştiri.                                              | Enformasyon ağları, siyasal bir şahsiyetin basındaki imgesini savaş propagandasını ve kültürel algıyı inceleme.      | Yol haritası hazırlama; haberin enformasyonel geneolojisini yeniden oluşturma; karşılaştırmalı metin analizi |
| <b>Türkiye’deki toplumsal-siyasal durum</b>       | №168: that vârisi; №179: Alman kredisi; №182: parlamento, bütçe, şeyhülislam; №186, 188, 189, 200: Hicaz ve Arap İsyanı.                                                            | Jön Türklerin iktidarını, savaş ekonomisini, dinî kurumları, merkezi-bölgesel ilişkileri anlatma.                    | Kurumsal şema; olaylar kronolojisi; verilerin dış ve iç tenkidi.                                             |
| <b>Türkiye’nin uluslararası ilişkileri</b>        | №165-181: Kafkas, Gelibolu, Mezopotamya; №193: İran koridoru; №194-207: Romanya ve Yunanistan; №204-215: antlaşmalar ve barış diplomasisi.                                          | İttifak sistemini, savaş coğrafyasını, ekonomik ağları, uluslararası hukuku ve diplomatic retoriği inceleme.         | Çok kaynaklı eğitim paketi; harita ve zaman çizelgesi; resmî nota ile gazete dilini karşılaştırma.           |
| <b>Kazak-Türk kültürel ve manevi ilişkileri</b>   | №165: Enver Paşa’nın kahramanlık imgesi; №205: İslami dayanışma retoriğine yönelik eleştiri; №228: “Alaş sloganlı Türk boyları”; Türkiye haberlerinin düzenli biçimde yayımlanması. | Türk-Müslüman ortaklığının basındaki algısını, millî siyasal söz varlığını ve İstanbul’un sembolik yerini belirleme. | Alımlama tarihi üzerine deneme; kavramlar sözlüğü; basın ve kültürel iletişim projesi.                       |

Şimdi kaynak külliyatını eğitim sürecine dâhil etmeye yönelik bilimsel seçim ve açıklama ilkeleri üzerinde duracağız. Gazete dilinde kullanılan terimlerin anlamı açık biçimde ortaya konulmalıdır. Örneğin “Türkiye” adı bugünkü Türkiye Cumhuriyeti’ni değil, Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki Osmanlı İmparatorluğu’nu ifade etmektedir (Anadolu coğrafyasına 11.-12. yüzyıllardan itibaren Türkiye denilmekte olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun da Türk İmparatorluğu, Türkiye İmparatorluğu ya da sadece Türkiye gibi isimlerle anılmakta olduğu da unutulmamalıdır.). Benzer şekilde “Türkiye Duması” ifadesi Osmanlı parlamentosunun alt kanadı olan Meclis-i Mebusan için kullanılmıştır. Bu terimler, okuyuculara karmaşık uluslararası sistemi kendi ana dilindeki anlaşılır kavramlar aracılığıyla aktarma çabasının sonucudur. Üniversite eğitim programına önerilecek derste bu tür siyasal söz varlığına ilişkin açıklamalı bir sözlük hazırlanmalı ve öğrencilere sunulmalıdır.

Kaynağın enformasyonel geneolojisinin yeniden kurulması da seçimin zorunlu bir koşuludur. “Kazak” gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğü, Türkiye’deki gelişmelerin büyük bölümünü kendi muhabirleri aracılığıyla değil uluslararası ajanslar ve Rus basınındaki tekrar yayımlar üzerinden edinmiştir. Bir haberin gazetede yayın süreci yaklaşık olarak “olay - resmî açıklama veya muhabir haberi - Avrupa gazetesi - Rusya gazetesi - Kazakça çeviri” zinciri

içerisinde gerçekleşmiştir. Bu zincirin her aşamasında yayımlanan metnin kısaltılması, siyasal bir renk kazanması veya yanlış aktarılması da mümkündür. Bu nedenle gazetede bilgi, “gerçekleşen olayın gerçek bir kaydı” olarak değil belirli bir enformasyon kanalı üzerinden ulaştırılmış olay tasviri olarak değerlendirilmelidir. K. Bazarbayev ve çalışma arkadaşlarının verdiği bilgiler, Kazak okuyucularının Osmanlı Devleti’ne ilişkin haberleri, düzenli bir biçimde takip ettiğini göstermektedir. Bu süreklilik ise milli basının küresel enformasyon alanına dâhil olduğunu kanıtlamaktadır.

Yayımlanan metinde olgu ile değerlendirmeyi birbirinden ayırmak da kaynak seçiminde dikkate alınması gereken koşullardan biridir. Gazetede askerî birliklerin sayısı, esirler, silah miktarı ve yabancı askerlerin İstanbul’a gelişi hakkında birbiriyle çelişen çeşitli rakamlar yer almaktadır. Örneğin, gazetenin 166. sayısında İstanbul’a 50 bin Alman askerinin geldiği, 183. sayısında ise 30 bin Alman, 30 bin Avusturyalı ve 45 bin Bulgar askerinin geçtiği yazılmıştır. Bu tür çelişkili verileri, doğrulanmamış telgraf bilgileri olarak kabul etmek gerekir. Söz konusu bilgiler, askerlerin gerçek sayısından çok savaş dönemindeki tehdit algısını ve ittifak gücünü tahayyül etme biçimini yansıtır olabilir. Ancak bu durum, gazete kaynağının değerini azaltmamakla birlikte araştırma sorusunu değiştirmektedir. Bu bağlamda öğrencilere “İstanbul’a kaç asker geldi?” sorusunun yanı sıra “Bu tür çelişkili bilgiler neden yayıldı, bunları kim yaydı ve okuyucu üzerinde nasıl bir etki oluşturdu?” soruları da yöneltilmelidir.

Kaynak seçiminin bir başka koşulu da metni, imparatorluk ve savaş sansürü bağlamında değerlendirmektir. “Kazak” gazetesi Rus İmparatorluğu sınırları içinde yayımlandığından, Kafkas Cephesi’ne ilişkin haberlerde kullanılan “bizim asker” ifadesi Rus ordusunu belirtmektedir. Benzer biçimde Türk ordusu karşı taraf olarak tasvir edilmekle birlikte, editoryal anlatımda Türk toplumuna yönelik kültürel yakınlık ve onun kaderine ilişkin kaygı da hissedilmektedir. Rusya tebaası olan bir gazetenin, kültürel ve manevi bakımdan Türk-Müslüman dünyasına yakınlık hissedilen bir okuyucu kitlesine hitap etmesinden kaynaklanan bu çelişkili durum nedeniyle, kaynağı tek taraflı olarak “Türkçü” veya “Rus yanlısı” bir metin şeklinde sınıflandırmak bilişsel bir yanılgıya yol açacaktır.

Kaynakların siyasal-kültürel ilişkiler grubuna, devletler arası bağlantıları, basın yoluyla şahsiyet imgelerinin yayılmasını ve ulaşım ağlarının anlamını gösteren materyaller dâhil edilmektedir. Gazetenin 165. sayısındaki “İstanbul-Berlin yolu” başlıklı haberde, Berlin’den Dresden, Viyana, Belgrad ve Sofya üzerinden İstanbul’a ilk Balkan treninin hareket ettiği bildirilmektedir. Bu kısa metin, İttifak Devletleri’nin Sırbistan’ı işgal etmelerinin ardından, Almanya’dan Osmanlı başkentine doğrudan bir kara yolu açıldığını göstermektedir. Böyle bir karşılaştırma, öğrencinin tek satırlık bir gazete haberinin arkasında bulunan geniş kapsamlı tarihsel olayın içeriğini kavramaya yönelik ilgisini artıracaktır.

Siyasal bir şahsiyetin kültürel imgesinin oluşturulmasına ilişkin belirgin örneklerden biri, gazetenin 165. sayısında “Odesskiye Novosti” gazetesinden kopyalanarak yayımlanan Enver Paşa hakkındaki kapsamlı bir deneme yazısıdır. Yazıda, genç askerî emektarın dış görünüşü, cesareti, vatanseverliği, kişisel özellikleri ve 1908 Devrimi, Trablusgarp ve Balkan savaşlarındaki faaliyetleri betimlenmektedir. Metin, Enver’i “gerçekte Türkiye’nin yöneticisi”, hedeflerine tereddütsüz ilerleyen ve ahlaki bakımdan temiz bir kahraman olarak sunmaktadır [6]. Burada biyografik olgular ile kahramanlık anlatısı iç içe geçmiştir. Okuyucuya şahsiyetin siyasal programından ziyade iradesi ve kahramanlık vasfı aktarılmaktadır.

Günümüz tarih yazımı bu imgeyi önemli ölçüde daha karmaşık hâle getirmektedir. 1908 yılındaki Jön Türk Devrimi tek bir kişinin faaliyeti değil, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin askerî, sivil ve bölgesel ağlarına dayanan bir hareket olmuştur. 1909 yılında II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi de parlamenter-siyasal kriz ile Hareket Ordusu’nun faaliyetleri sonucunda gerçekleşmiştir. Kâmil Paşa’nın görevden ayrılması ise gazete yazısında Enver’in kişisel baskısıyla açıklanmakla birlikte, tarih literatüründe bu gelişme 1913 yılındaki Bâb-ı Âli Baskını, Nazım Paşa’nın öldürülmesi ve cemiyetin iktidarı zor yoluyla merkezileştirmesiyle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bu denemenin uygulamalı derslerde “büyük şahsiyet” modelinin nasıl üretildiğini incelemede verileri karşılaştırarak kullanılması daha uygundur.

Enver Paşa imgesinin Kazak okuyucular arasında tanınması, başlı başına kültürel ilişkisinin bir tezahürü olmuştur. S. Smağulova, Kazak basınında Enver Paşa'nın Balkan Savaşları'ndan itibaren millî bir kahraman olarak tanıtıldığını ve adının Türkçülük hareketiyle bağlantılı biçimde algılandığını göstermektedir. Ancak 1916 yılında yayımlanan metinde bu imge, doğrudan bir "Kazak" yazarının kaleminden değil bir Rus gazetesindeki deneme yazısı aracılığıyla aktarılmıştır. Makalenin seçilerek alınması ve geniş biçimde çevrilip yayımlanması yazı işlerinin hem bu şahsiyete hem de Türkiye'deki siyasal değişimlere yoğun ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır [7].

Enver Paşa hakkındaki deneme yazısı ile onun Duma'daki konuşması, Osmanlı iktidarının savaş yıllarındaki askerî-siyasal niteliğini yansıtmaktadır. Gazetenin 164. sayısında Enver Paşa, Bulgaristan'ın savaşa katılmasını "gerçek dostluk" olarak nitelendirmekte ve müttefik orduların birleşmesinin zafere ulaştıracağına inandığını ifade etmektedir. Bu söz, parlamenter bir rapordan ziyade savaşın ruhunu yükseltmeye yönelik siyasal bir deklarasyona yakındır. İttihat ve Terakki Yönetimi, 1913 yılından sonra parti-devlet merkezileşmesini güçlendirmiş ve savaş sırasında karar alma mekanizmaları Enver, Talat ve Cemal paşaların başını çektiği dar bir grubun elinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte güncel araştırmalar "Üç Paşalar Yönetimi" kavramını koşullu olarak kullanmaktadır. Onların etkileri büyük olmakla birlikte cemiyetin merkez teşkilatı, bakanlıklar, saray ve askerî komutanlıklar arasındaki çıkar çatışmaları da devam etmiştir [8]. Bu nedenle "Kazak" gazetesinde Enver Paşa için kullanılan "Türkiye'nin gerçek yöneticisi" nitelemesinin, somut bilimsel araştırmalarla karşılaştırılması gerekmektedir.

Savaş ekonomisi hakkındaki bilgiler de birkaç yerde görülmektedir. Gazetenin 179. Sayısında, Türkiye'nin Almanya'dan 500 milyon mark borç alacağı belirtilmiştir. Arşiv ve ekonomi araştırmaları, Osmanlı hükûmetinin savaş giderlerini karşılamada Alman kredilerine, altın sevkiyatına ve hazine bonolarının değiştirilmesine bağımlı olduğunu göstermektedir. 1914-1918 yılları arasında birkaç anlaşma yapılmış ve toplam borç miktarı önemli ölçüde artmıştır [9]. Gazetede geçen 500 milyon mark, tek bir anlaşmanın kesin nihai tutarı değil müzakerelerdeki bir taahhüde ilişkin hızlı bir haber olabilir. Bu bilginin doğruluk derecesini araştırmak, Osmanlı-Almanya ittifakının askerî ortaklığın yanı sıra mali bağımlılık boyutunu da ortaya koymaya imkân verecektir.

Toplumsal-siyasal krizin en önemli boyutlarından biri de Hicaz'daki isyandır. Gazetenin 186. sayısında Mekke Şerifi'nin Türkiye'ye karşı ayaklanarak Mekke ve Cidde'yi ele geçirdiği ve Medine'yi kuşattığı bildirilmektedir. 188. ve 189. sayılarda ise Osmanlı hükûmetinin isyanın liderini görevden alarak yerine Ali Haydar Paşa'yı tayin ettiği ve yeni şerifi özel bir askerî birlikle Hicaz'a gönderdiği yazılmaktadır [10]. Tarihî verilere göre [11, 24], 1916 yılının haziranında Şerif Hüseyin bin Ali, Osmanlı yönetimine karşı isyan başlatmıştır. İstanbul yönetimi onu gayrimeşru ilan etmiş ve Ali Haydar'ı alternatif şerif olarak görevlendirmiştir. "Kazak" gazetesinin metninde geçen "Hasan Paşa" adı yanlış veya değiştirilmiş olabilir. Bu tür uyuşmazlıklar, kaynakların karşılaştırmalı biçimde incelenmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Arapların isyanını yalnızca İngiliz etkisinin sonucu veya yalnızca Arap milliyetçiliğinin zaferi olarak tek yönlü biçimde açıklamak yeterli değildir. Bunun sebepleri çoktur; savaşın yol açtığı zorluklar, merkezileştirme siyaseti, Hicaz hanedanının özerklik çıkarları, Arap aydınlarının siyasal talepleri ve Büyük Britanya'nın askerî-diplomatik desteği Arap İsyanı'nı teşvik eden faktörlere dönüşmüştür. "Kazak" gazetesinin 200. Sayısında, Türkiye hükûmetinin halkı ayaklanmaya davet eden 200 Arap liderini idam etmeye hazırlandığı bildirilmektedir [12]. Üniversitede bu mesele Arap, Osmanlı, İngiliz ve daha sonraki millî tarih yazımlarındaki farklı yorumların karşılaştırılmalı olarak okutulmasını gerektirmektedir.

İç durumu tasvir eden kaynaklardan bir diğeri olan "Almanya'nın İslam'a İkiyüzlülüğü" başlıklı makalede, Almanya'nın kendisini İslam'ın koruyucusu olarak göstermesi ile Afrika'daki sömürge yönetiminin Müslümanlık eğitimi ve dinî nüfuzu sınırlandırma girişimleri karşı karşıya getirilmektedir. Metinde, savaş dönemindeki dinî sloganlarla sömürge uygulamalarının aynı olmadığı yönündeki editoryal tutum açık biçimde görülmektedir. "Kazak" gazetesinin yazı işleri,

Müslüman dayanışmasına yakın olmakla birlikte, büyük devletlerin İslam'ı jeopolitik bir araç olarak kullanmasını teşhir etmeye çalışmıştır [13].

İncelenen yayınların önemli bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası ilişkilerine ayrılmıştır. Bu materyaller Almanya ile ittifak, Kafkasya ve Orta Doğu cepheleri, Balkan siyaseti, İran ve Romanya'nın konumu, diplomatik notalar ve barış girişimleri hakkındaki bilgileri kapsamaktadır. Öğretim sırasında askerî gelişmeler ile dış politikayı birbiriyle ilişkili olarak ele almak gerekmektedir.

Gazete, Anadolu'yu "Osmanlı Türkünün doğup büyüdüğü ve yurt edindiği yer" olarak nitelendirmekte ve savaş Ermeni bölgelerinden Türklerin temel yerleşim alanlarına doğru kaydıkça, direnişin güçleneceğini belirtmektedir. Günümüz tarih yazımı ise Doğu Anadolu halkının etnik, dinî ve sosyal yapısının çok daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu nedenle söz konusu veri, harita üzerindeki "Türk toprağı" ve "Ermeni toprağı" kavramlarının savaş dönemindeki etno-mekânsal algı içerisinde nasıl oluştuğunu incelemek için kullanılmalıdır. 1915 yılında muhtelif nedenlerle Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulması ve kitlesel ölümler meselesini okuturken yalnızca Rus veya Osmanlı anlatısına dayanmak yerine farklı kaynakların ve güncel akademik araştırmaların birlikte kullanılması bilimsel ve etik bir zorunluluktur. Zira "sözde Ermeni soykırımı" ve "Türk soykırımı" kavramları, günümüzde son derece hassas ve tartışmalı başlıklar olduğundan, bu konular azami bir titizlik gösterilmesini gerektirmektedir.

Gazetenin 168. Sayısında, Enver Paşa'nın Gelibolu hakkında bir İngiliz muhabire verdiği röportaj yayımlanmıştır [14]. Enver Paşa, İtilaf donanmasının cesur davranması hâlinde Çanakkale Boğazı'nı geçebileceğini ancak gecikmeleri nedeniyle Osmanlı tarafının Avusturya'dan 200 top getirmeye zaman kazandığını söylemektedir. Bu kaynaktaki Gelibolu savunmasının başarısında Enver Paşa'nın hakkını teslim etmekle birlikte başarıyı yalnızca kendisine bağlamak da doğru değildir. Mustafa Kemal Bey, Esat Paşa, Cevat Paşa gibi birçok yerel komutanın kararları ile arazi koşulları ve İtilaf komutanlığının hataları, birlikte dikkate alınmalıdır. Derste bu röportaj, E. Erickson'un yaklaşımı doğrultusunda "katılımcının hatırası veya kendini savunma metni" olarak değerlendirilmelidir.

İran'a ilişkin 193. sayıdaki kapsamlı makale, uluslararası ekonomik ilişkilerin incelenmesi bakımından çok değerlidir. "Turkestanskiy Kuryer" gazetesinden alınan metinde, tarafsız İran'ın Almanya ve Türkiye'ye gıda, pamuk, hayvan, petrol ürünleri ve diğer malların taşındığı bir koridora dönüştüğü belirtilmektedir [15]. Ayrıca Alman ajanlarının Türkistan, Buhara, Hive, Çin ve Afganistan yönlerindeki faaliyetleri anlatılmaktadır. Bu haber, Rus İmparatorluğu'nun güney sınırındaki ticaret yollarının küresel savaş ekonomisine dâhil olduğunu göstermektedir. Kazak tarihini, Türkiye tarihiyle ilişkilendirerek öğretirken bu tür metinlerin kaynak değeri, Türkistan bölgesindeki pamuk, yün, hayvancılık ve meyve üretimi ile ilgili konuların Osmanlı-Alman savaş ekonomisiyle aynı aynı çerçevede ele alınması bakımından son derece önemlidir.

Aralık 1916 ve Ocak 1917'deki barış girişimleri gazetede özellikle ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. 208. sayıda Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan'ın tarafsız ülkeler aracılığıyla müzakerelere başlamasını öneren ortak notası yayımlanmıştır [16]. "Kazak" gazetesinin makalesi bu belgenin yalnızca temel içeriğini Kazakçaya aktarmıştır.

Böylece makalelerin uluslararası ilişkiler grubu "Kazak" gazetesinin yalnızca savaş kroniği sunmadığını; aynı zamanda dünya sisteminin işleyiş mantığını okuyucularına açıklamaya çalıştığını göstermektedir.

Gazetede Kazak-Türk kültürel ve manevi ilişkilerinin doğrudan görünümünü ortaya koyan kaynak niteliğindeki materyallere rastlanmamaktadır. Kazak ve Osmanlı kuruluşları arasındaki resmî kültürel anlaşmalar, eğitim kurumları veya sürekli heyetler hakkında herhangi bir veri bulunmamaktadır. Kazak ülkesinin Rus hâkimiyeti altında bulunduğu koşullarda, bu tür resmî belgelerin olması zaten mümkün de değildi. Ancak kültürel ve manevi yakınlığın dolaylı fakat önemli işaretleri açık biçimde görülmektedir. Bunlar; Türkiye hakkındaki haberlerin sıklığında, Türk siyasal şahsiyetlerine gösterilen ilgide, ortak Türk-Müslüman söz varlığında, İslam dünyasının kaderine ilişkin analizlerde ve gazete aracılığıyla oluşan uzaktan dayanışma

duygusunda kendisini göstermektedir. Bu gayriresmî kültürel-manevi dayanışmayı şu şekilde sınıflandırdık:

- Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olayların Kazakça olarak düzenli biçimde yayımlanması başlı başına kültürel ilişkinin enformasyonel boyutunu oluşturmuştur. Kazak okuyucusu İstanbul parlamentosu, Enver Paşa, Hicaz, Anadolu, Çanakkale, Mezopotamya, Berlin-İstanbul yolu ve Türk diplomasisi hakkında kendi ana dilinde bilgi edinmiştir. Bu coğrafi adlar ve siyasal kavramlar, Kazakların toplumsal söz varlığına girmiştir. Basın aracılığıyla uzaktaki Osmanlı coğrafyası, “dışarıdaki” ancak hiç yabancı olmayan bir tarihsel dünya olarak algılanmıştır. Türkiye hakkındaki haberlerin Kazak kamuoyu tarafından sıcak karşılandığı ve Balkan Savaşları'ndan itibaren Türk halkına yönelik akrabalık duygusu ile yardım etme isteğinin görüldüğü anlaşılmaktadır.

- İkincisi, Enver Paşa imgesinin geniş biçimde sunulması ortak bir kahramanlık sembolü oluşturmaya katkı sağlamıştır. O'nun vatanseverliği, cesareti ve millî gururu hakkındaki metin, sömürge olarak yaşayan Kazak okuyucusu için yalnızca yabancı bir emektarın biyografisi değil siyasal iradenin ve devleti savunmanın bir örneği olarak da algılanabilir. Öğretim elemanı, öğrencilere “Metin neyi ima ediyor?” ve “Kazak okuyucusu bu metni hangi koşullar içinde karşıladı?” şeklinde iki ayrı soru yönelterek problem temelli yöntemi uygulayabilir.

- Üçüncüsü, İslami dayanışma fikri gazetede eleştirel bir nitelikte görülmektedir. “Almanya'nın İslam'a İkiyüzlülüğü” başlıklı makale, Müslümanlık duygusunun büyük devletlerin propagandasının aracına dönüştürülmesine karşı çıkmaktadır. Burada İslam dünyasına yönelik dayanışma ile siyasal dikkatlilik bir arada bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, Müslümanlığın merkezlerinden biri olduğu için Alman müttefikin siyaseti, Kazak okuyucusundan destek görmemektedir. Bu özellik, tarihsel kavrayışın yenilenmesi bağlamında, Kazak-Türk manevi yakınlığını yalnızca romantik ve yekpare bir olgu olarak değil eleştirel, siyasal bilinç üzerinden oluşan bir ilişki olarak açıklamaya imkân vermektedir.

- Dördüncüsü, 228. sayıdaki “Casuslar” [17] başlıklı metinde “Alaş sloganlı Türk boyları” ifadesi kullanılmakta ve Rusya Müslümanları arasındaki örgütlenmeyi izleyen casuslardan söz edilmektedir. Hanafiya Kaybışev'in 1914 yılında İstanbul'a gönderildiğine ilişkin bilgi, imparatorluk yönetiminin Müslümanlık ve Türklük temelli ilişkileri bir tehdit olarak algıladığını göstermektedir. Bu veri doğrudan Kazak-Osmanlı iş birliğini göstermese de İstanbul'un Rus İmparatorluğu'ndaki Türk-Müslüman siyasal fikriyatında önemli bir merkez olduğunu ve bu tür ilişkilerin sömürge yönetimi tarafından yakından izlendiğini göstermektedir.

- Beşincisi, kültürel-manevi ilişki basın ağı aracılığıyla gerçekleşmiştir. “Kazak” gazetesi yalnızca yabancı ve Rus gazetelerinden materyal çevirmekle kalmamış, Türk-Müslüman dünyasındaki ortak konuları Kazak kamuoyuna uyarlamıştır. Bu ağı bütünüyle belirlemek için gazete metinlerinin “Tercüman”, “Vakit”, “Şura”, İstanbul'daki Osmanlı yayınları ve Rus gazeteleriyle metinler arası karşılaştırmasını bir bilimsel proje olarak yürüten öğrenciler, aynı haberin birkaç yayın organlarındaki nüshalarından değişen adlandırmaları ve siyasal değerlendirmeleri karşılaştırabilirler.

Bu gruptaki kaynaklar kullanılırken, XX. yüzyılın başında Kazak toplumu bağımsız bir devlet olarak dış politika yürütmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile resmî diplomatik ilişkiler kurma imkânı olmamıştır. Bu nedenle “Kazak-Türk ilişkileri” kavramının söz konusu dönem için aydınlar arasındaki fikrî etkileşim, basın aracılığıyla bilgi alışverişi, dinî-kültürel yakınlık ve ortak Türklük sembolleri düzeyinde kullanılması gerektiği sonucuna varıyoruz.

“Kazak” gazetesinin Türkiye'ye ilişkin verilerinin eğitim sürecinde kullanılmak üzere yapılan seçmelerin sonucu, eğitim içeriğinin oluşturulmasında kullanılacaktır. Bu aşamada söz konusu eğitim içeriğini öğretmeye yönelik yöntemsel modelin, uygulamalı-deneysel çalışmalara hazırlanması amacıyla öğretim yöntemini sistemleştireceğiz.

Önerilen öğretim modülü “Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı Yıllarında: “Kazak” Gazetesi Verilerine Göre” diye adlandırılabilir ve “Türkiye Tarihi”, “Osmanlı İmparatorluğu Tarihi”, “Kazakistan Tarihinin Kaynak Bilimi”, “Millî Basın Tarihi” ve “Türk

Halkları Tarihi” derslerine dâhil edilebilir. Modülün temel çıktısı, öğrencilerin entelektüel becerilerini geliştirmeye yöneliktir.

Bu yapı, öğrencilerin birincil kaynak, çağdaş yorum ve sonraki tarih yazımı arasındaki farkı görmelerine imkân sağlayacaktır. S. Wineburg, J. van Drie ve C. van Boxtel’in çalışmalarında tarihsel düşünmenin; kaynağın yazarını belirleme, bağlamsallaştırma, çapraz doğrulama ve kanıt oluşturma faaliyetleri yoluyla oluştuğu gösterilmiştir [18, 73-87]. Gazete verilerinin ayrı ayrı vaka çalışmaları biçiminde kullanımında aşağıdaki uygulamalardan yararlanılmıştır:

Birinci öğretim vakası olarak, Enver Paşa hakkındaki 165. sayıdaki deneme yazısı alınabilir. Öğrenciler metinden biyografik olguları, değerlendirici ifadeleri ve kahramanlık imgesi oluşturan edebî araçları ayrı ayrı tespit ederler. Daha sonra 1908 Devrimi, 1913 Darbesi ve savaş dönemindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında M. Şükrü Hanioğlu, F. Ahmad veya E. J. Zürcher’in çalışmalarından bölümler okurlar. Ödevin sonunda “Gazete, Enver Paşa’yı nasıl bireyselleştirdi ve günümüz tarih yazımı bu bireyselleştirmeyi nasıl daha karmaşık hâle getirmektedir?” sorusuna kanıta dayalı bir cevap yazılır. Bu vaka, şahsiyet incelemesi, siyasal mit ve kaynak yazarlığı meselelerini bir araya getirecektir.

İkinci vaka, Erzurum Harekâtı üzerine kurulur. 168. sayıdaki haber, Kafkas Cephesi haritası, Rus ordusunun resmî açıklaması ve güncel askerî tarih çalışmalarından bir bölüm birlikte sunulur. Öğrenciler takvim farkını hesaplar, gazetede verilen asker ve top sayılarını diğer kaynaklarla karşılaştırır, “bizim asker” ifadesinin öznesini belirler ve makaledeki mekânsal açıklamayı harita üzerinde kontrol ederler. A. Reisman’ın sunduğu belge temelli öğrenme modelinde bu tür bir karşılaştırma, öğrenciyi metni yalnızca özetlemekten çıkararak tarihsel bir problemi çözmeye yöneltecektir [19, 91].

Üçüncü vaka, Almanya-Osmanlı ittifakına ayrılmıştır. Burada 164. sayıdaki “İstanbul-Berlin yolu”, 179. sayıdaki Alman kredisi ve 183. sayıdaki asker sevkiyatına ilişkin haberler 1914 yılındaki ittifak antlaşmasıyla karşılaştırılır. Öğrenciler ittifakın dört boyutunu - hukuki, askerî, ulaşım-lojistik ve mali bağımlılık - belirler ve bunlardan hangilerinin gazetede açık, hangilerinin dolaylı biçimde görüldüğünü gösterirler. Böylece tek bir olayı birden fazla kaynak üzerinden yeniden inşa etmeye yönelik bir beceri geliştirilir.

Dördüncü vaka, Hicaz ve Arap İsyanı üzerine kuruludur. 186, 188, 189 ve 200. sayılardaki kısa haberler kronolojik sıraya konularak Şerif Hüseyin’in bildirisi, İngiliz diplomatik belgesi ve Arap milliyetçiliği hakkındaki araştırmayla karşılaştırılır. Öğrenci, metindeki isim hatasını belirlemeli; “ayrılma”, “çatışma”, “halkı kışkırtma” gibi değerlendirici ifadelerin siyasal anlamını açıklamalı ve merkez ile bölgenin çıkarlarını ayrı ayrı göstermelidir. Bu konu siyasal bakımdan son derece hassas olduğundan öğretim elemanı, taraflardan birini ahlaki bakımdan önceden haklı veya suçlu ilan eden yaklaşımdan kaçınmalı; kaynaklardaki dil ve şiddet deneyiminin bilimsel biçimde analiz edilmesine uygun bir ortam oluşturmalıdır. Tartışmalı tarihsel konuların öğretimine ilişkin araştırmalar, güvenli bir akademik ortamın, dengeli kaynak seçimin ve kanıta dayalı görüş belirtmenin gerekliliğini göstermektedir.

Öğretim sürecinin zorunlu unsurlarından biri, verinin dış ve iç tenkidine yönelik “belge pasaportu”dur. Bu belgede yayının adı, sayı numarası, tarihi, bölümü, materyalin başlığı, belirtilen bilgi kaynağı, olayın geçtiği yer, başlıca şahsiyetler, özgün terimler, kaynağın muhtemel amacı, doğrulanması gereken noktalar ve karşılaştırmalı kaynaklar yazılır. Belge pasaportu, öğrencinin gazete metnini hazır bilgi olarak kabul etmesini önleyerek onu araştırma faaliyetine yönlendirir. Türkiye’de, tarih öğretimi yönteminde kaynak temelli ve öğrenci merkezli yaklaşımları sistemleştiren İ. H. Demircioğlu ile M. Safran’ın çalışmaları, bu tür aşamalı bir çalışmanın etkililiğini temellendirmektedir [20, 21, 217-223].

Kazakistan tarihi ile Türkiye tarihini, yapay biçimde birbirinden ayrılan iki alan olarak öğreilmekten kaçınılmalıdır. 193. sayıdaki İran üzerinden Türkistan pamuğu ve diğer malların Almanya ve Türkiye’ye ulaştırılmasına ilişkin haber, Kazak bozkırı ile Osmanlı cephelerinin aynı savaş ekonomisine dâhil olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Dünya Savaşı’nın Kazak

toplumunu yalnızca 1916 Ayaklanması veya cephe gerisindeki zorunlu işçilik üzerinden değil enformasyon, ticaret, güvenlik ve fikir ağları üzerinden de etkilediğini açıklamaktadır.

### **Sonuç**

“Kazak” gazetesinin 1916-1917 yıllarındaki Türkiye’ye ilişkin materyalleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemini Kazak kamuoyunun nasıl algılandığını gösteren özgün bir kaynak külliyatıdır. Bu materyallerin değeri yalnızca aktardıkları olguların sayısı ile ölçülemez. Gazete, dünya savaşını Kazakça açıklayabilmek için yeni bir siyasal söz varlığı oluşturmuş, uzak coğrafyaları tek bir neden-sonuç sistemi içinde birleştirmiş, Türk siyasal şahsiyetlerinin imgelerini yaymış ve uluslararası hukuk ile millî özgürlük meselelerini eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır.

Verilerin tematik olarak sınıflandırılması, Kazak-Türk kültürel ve manevi yakınlığının birbirinden kopuk unsurlardan oluşmadığını kanıtlamaktadır. Bununla birlikte verilerin sınırlı olduğu da açıktır. “Kazak” materyalleri tek başına olayların nihai ve eksiksiz biçimde yeniden inşasını sağlayamaz. Gazete verileri, öğrenciye Türkiye tarihi hakkında ek bilgi sunmakla sınırlı değildir. Bu veriler aynı zamanda tarihsel bilginin nasıl üretildiğini ve millî basının dünya ölçeğindeki olayları nasıl çevirdiğini, seçtiğini ve değerlendirdiğini anlamaya imkân verecektir. Bu bakımdan “Kazak” gazetesinin Türkiye tarihine ilişkin yayınları, millî basın tarihini, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemini ve tarihî kaynaklarla çalışma yöntemini bir araya getiren hem içeriksel hem de didaktik bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

### **KAYNAKÇA:**

1. Tokayev, K. J. “Altın Orda – Bozkır Medeniyetinin Örneği: Tarih, Arkeoloji, Kültür, Kimlik” başlıklı Uluslararası Sempozyumda yaptığı konuşma. 19 Mayıs 2026. URL: Akorda resmî internet sitesi (Erişim tarihi: 12.08.2026).
2. Kencebayev, B. Kazak Basını Tarihinden. Almatı: Kazak Devlet Yayınevi, 1950. 377 s.
3. Atabayev, K. Süreli Yayınlar – XIX. Yüzyılın Sonu ile XX. Yüzyılın Başlarındaki Kazakistan Tarihinin Kaynağı Olarak. Almatı: Kazak Üniversitesi, 1998. 192 s.
4. Bazarbayev, K., Akdeniz, E. ve Keleş, M. “‘Kazak’ ve ‘Ak Jol’ Yayınlarında Türkiye Meseleleri.” Kazak Millî Üniversitesi Bülteni. Tarih Serisi, 2022, No. 2 (105), ss. 127–136. DOI: 10.26577/JH.2022.v105.i2.013.
5. Temirkhanov, B. 1913–1918 Yıllarında Yayımlanan Kazak Gazetesi’nde Osmanlı Devleti’ne Dair Haberler. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2017.
6. “Enver Paşa.” Kazak, 1916, No. 165, 18 Ocak.
7. Smağulova, S. “Kazak Basınında Enver Paşa ve Türkçülük Hareketinin Seyri.” Otan Tarihi, 2013, No. 1 (61).
8. “Türkiye Dumasında.” Kazak, 1916, No. 164, 9 Ocak.
9. “Türkiye Borç Alıyor.” Kazak, 1916, No. 179, 30 Nisan.
10. Kazak, 1916, No. 186, 23 Haziran; No. 188, 8 Temmuz; No. 189, 15 Temmuz.
11. Kayalı, H. Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire, 1908–1918. Berkeley: University of California Press, 1997.
12. “Arap Liderlerine Ölüm Cezası.” Kazak, 1916, No. 200, 8 Ekim.
13. “Almanya’nın İslam’a İkiyüzlülüğü.” Kazak, 1916, No. 205, 16 Kasım.
14. “Enver Paşa’nın Beyanatı.” Kazak, 1916, No. 168, 9 Şubat.
15. “Avrupa Savaşı’nda İran’ın Rolü.” Kazak, 1916, No. 193, 18 Ağustos.
16. “Barış Görüşmeleri.” Kazak, 1916, No. 208, 9 Aralık.
17. “Casuslar.” Kazak, 1917, No. 228, 3 Mayıs.
18. Wineburg, S. S. “Historical Problem Solving: A Study of the Cognitive Processes Used in the Evaluation of Documentary and Pictorial Evidence.” Journal of Educational Psychology, 1991, Vol. 83, No. 1, ss. 73–87.
19. Reisman, A. “Reading Like a Historian: A Document-Based History Curriculum Intervention in Urban High Schools.” Cognition and Instruction, 2012, Vol. 30, No. 1, ss. 86–112. DOI: 10.1080/07370008.2011.634081.

20. Demircioğlu, İ. H. Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar: Tarih Bölümü Özel Öğretim Yöntemleri. 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 2010. XV, 216 s.
21. Safran, M. (Ed.). Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri. 3. Baskı. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları, 2010. 424 s.

#### REFERENCES:

1. Tokayev K. Zh. Altyn Orda – dala orkenietinin ulgisi: tarikh, arkheologiya, madeniet, biregeylik [The Golden Horde as a Model of Steppe Civilization: History, Archaeology, Culture, Identity]: Speech at the International Symposium. May 19, 2026. URL: Akorda official website (accessed: 12.08.2026).
2. Kenzhebayev B. Qazaq baspasozinin tarikhynan [From the History of the Kazakh Press]. Almaty: Qazaq Memlekettik Baspasy, 1950. 377 p.
3. Atabayev Q. Merzimdi basylym – XIX gasyrdyn ayagy – XX gasyrdyn basyndagy Qazaqstan tarikhynyn deregi retinde [Periodicals as a Source on the History of Kazakhstan in the Late 19th and Early 20th Centuries]. Almaty: Qazaq Universiteti, 1998. 192 p.
4. Bazarbayev Q., Akdeniz E., Kelesh M. “Qazaq” zhane “Aq Zhol” basylymdaryndagy Turkiya maseleleri [Issues of Turkey in the “Qazaq” and “Aq Zhol” Publications]. QazUU Khabarshysy. Tarikh seriyasy [Journal of History]. 2022. No. 2 (105). P. 127–136.
5. Temirkhanov B. 1913–1918 Yıllarında Yayımlanan Kazak Gazetesi’nde Osmanlı Devleti’ne Dair Haberler [News about the Ottoman Empire in the Kazak Newspaper Published in 1913–1918]. Master’s thesis. Sakarya: Sakarya University, 2017.
6. Anvar pasha [Enver Pasha]. Qazaq. 1916. No. 165. January 18.
7. Smagulova S. Qazaq baspasozindegi Enver pasha zhane turkshildik qozgalysy barysy [Enver Pasha and the Course of the Turkism Movement in the Kazakh Press]. Otan Tarikhy. 2013. No. 1 (61).
8. Turkiya dumasynda [In the Turkish Duma]. Qazaq. 1916. No. 164. January 9.
9. Turkiya qaryz alu [Turkey Borrows Money]. Qazaq. 1916. No. 179. April 30.
10. Qazaq. 1916. No. 186. June 23; No. 188. July 8; No. 189. July 15.
11. Kayalı H. Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire, 1908–1918. Berkeley: University of California Press, 1997.
12. Arab bastyqtaryna olim zhazasy [Death Penalty for Arab Leaders]. Qazaq. 1916. No. 200. October 8.
13. Germaniyanyn islamga ekizhuzdiligi [Germany’s Hypocrisy toward Islam]. Qazaq. 1916. No. 205. November 16.
14. Anvar pashanyn bayany [Enver Pasha’s Statement]. Qazaq. 1916. No. 168. February 9.
15. Europa sogysynda Iran roli [The Role of Iran in the European War]. Qazaq. 1916. No. 193. August 18.
16. Bitim sozi [Peace Talks]. Qazaq. 1916. No. 208. December 9.
17. Tynshylar [Spies]. Qazaq. 1917. No. 228. May 3.
18. Wineburg S. S. Historical Problem Solving: A Study of the Cognitive Processes Used in the Evaluation of Documentary and Pictorial Evidence. Journal of Educational Psychology. 1991. Vol. 83. No. 1. P. 73–87.
19. Reisman A. Reading Like a Historian: A Document-Based History Curriculum Intervention in Urban High Schools. Cognition and Instruction. 2012. Vol. 30. No. 1. P. 86–112. DOI: 10.1080/07370008.2011.634081.
20. Demircioğlu İ. H. Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar: Tarih Bölümü Özel Öğretim Yöntemleri [Student-Centered Approaches in History Teaching: Special Teaching Methods for History Departments]. 3rd ed. Ankara: Anı Yayıncılık, 2010. XV, 216 p.
21. Safran M. (ed.). Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri [How to Teach History? Special Teaching Methods for History Teachers]. 3rd ed. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları, 2010. 424 p.